

## МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

**Гавриш Михайло Михайлович,**  
кандидат філологічних наук, доцент  
Київський національний економічний університет  
імені Вадима Гетьмана

*Міжкультурна комунікація* – і це можна стверджувати без перебільшення – стала і залишатиметься в майбутньому *визначальним / домінуючим чинником* розвитку людської цивілізації. Глобалізаційні процеси («зростання світу»), в основі яких лежить міжкультурний діалог, призвели до того, що ізольовані від зовнішніх впливів зони людського буття практично перестали існувати, а подальшу динаміку в політичній, економічній, культурній, науковій чи й приватній сферах обумовлюють наслідки контактів представників різних країн і націй.

Вагомими свідченнями неперервної міжкультурної взаємодії є, приміром, дискусії політиків найвищого рівня, зокрема, в рамках ООН чи Ради Європи, численні економічні заходи, серед яких особлива роль належить Всесвітньому економічному форуму, міжнародні культурні та наукові обміни (фестивалі, дні культури, конференції, стажування і т. п.) або невинне зростання туристичних потоків в усі частини світу.

Одним з чинників інтенсифікації міжкультурного спілкування стала протягом останніх років добровільна та спричинена бідністю і війнами вимушена міграція громадян різних країн, внаслідок чого в розвинених державах Європи та Америки склад населення стає все більше багатонаціональним – мультикультурним.

Культурна множинність, збагачуючи людство новими знаннями та новим досвідом, тамусє в собі, однак, і певні проблеми та загрози, обумовлені розбіжностями у світогляді, вихованні, стилі життя («культурних стандартах») представників різних етносів та незнанням / нерозумінням цих відмінностей, нетолерантним ставленням до них в актах міжкультурної комунікації.

Свідченням усвідомлення значущості врегулювання різних аспектів міжкультурного діалогу для загального блага є зростаюча кількість відповідних заходів (форумів, конференцій, тренінгів тощо) міжнародного, національного та локального масштабів, але на законодавчому рівні більшості країн ця проблематика, як уявляється, все ще залишається у периферійній зоні.

Як позитивний приклад необхідної реакції на процеси мультикультуралізації можна розглядати, на наш погляд, законотворчий досвід деяких федеральних земель Німеччини, в яких протягом останнього десятиліття були ухвалені закони, що мають безпосереднє відношення до формування міжлюдських відносин у міжкультурному суспільстві. Об'єктивні причини активності земельних німецьких депутатів саме у цьому аспекті загальновідомі, тому ми залишаємо їх поза увагою пропонованого аналізу і зосередимося на

положеннях щодо бачення німецькими політиками сутності та викликів сучасного міжкультурного діалогу.

Іншими словами, насамперед ми прагнемо з'ясувати, і в цьому полягає *мета* нашого огляду, (а) якими лінгво-соціальними поняттями оперують німецькі законотворці при вирішенні питань розвитку мультикультурного суспільства та (б) якого значення вони надають при цьому володінню німецькою мовою як мовою офіційного (*Amtssprache*) та приватного спілкування в Німеччині.

Піонером у справі врегулювання питань мультикультуралізму на законодавчому рівні можна вважати *федеральну землю Берлін*, парламент якої (Abgeordnetenhaus) ще в кінці 2010 р. ухвалив «Закон про участь та інтеграцію» (Partizipations- und Integrationsgesetz des Landes Berlin) [1], мета якого згідно з параграфом 1 полягала у забезпеченні для громадян з міграційним минулим можливостей для рівноправної участі у всіх сферах суспільного життя.

Особливістю цього закону в контексті нашої тематики є визначення поняття «*міжкультурна компетенція*» (параграф 4 пункт 3), яка трактується як *форма фахової та соціальної компетенції*, що базується на знаннях про правила, норми, цінності та символи, обумовлені культурою народу. З орієнтацією на мету закону у цьому ж пункті підкреслюється, що володіння міжкультурною компетенцією має враховуватися при прийомі на роботу та кар'єрному підвищенні осіб, зайнятих на державній службі. Ця вимога дає підстави для висновку, що одне з важливих завдань закону полягало і у формуванні та поглибленні «міжкультурної чутливості» управлінського апарату Берліна.

На думку берлінських політиків та експертів, зазначений закон активізував суспільну дискусію про «міжкультурне співжиття» та став зразком для наслідування з боку інших федеральних земель, однак, з плином часу певні його положення застаріли і перестали бути актуальними, що обумовило прийняття Берлінським парламентом 5 липня 2021 р. нового закону, який отримав назву «Закон щодо сприяння участі у міграційному суспільстві землі Берлін» (Gesetz zur Förderung der Partizipation in der Migrationsgesellschaft des Landes Berlin) [2].

Новелою цього закону в аспекті аналізованої проблематики є запровадження поняття «*міграційно-суспільна компетенція*» (параграф 3 пункт 4), яка трактується як здатність:

- оцінювати та враховувати при реалізації заходів та програм їхній вплив на осіб з міграційною історією та без неї;
- розпізнавати та долати впливи дискримінації осіб з міграційною історією, які перешкоджають їхній участі у суспільному житті;
- особливо у професійному середовищі ставитись з повагою та без упереджень і дискримінації до осіб з міграційною історією.

У шостому ж параграфі увага акцентується на тому, що оволодіння міграційно-суспільною компетенцією та її розширення й поглиблення мають забезпечуватись для працюючих відповідними кваліфікаційними / освітніми заходами та пропозиціями щодо підвищення кваліфікації. Тут йдеться також про те, міграційно-суспільна компетенція має враховуватись при оцінці відповідності здатностей працюючих їхній професійній діяльності.

Таким чином, нині чинний закон поглиблює вимоги до управлінців та інших працюючих щодо врахування культурної множинності та толерантного ставлення до культурних норм поведінки представників інших етносів.

За хронологією подій аналогічно виглядає ситуація і у *федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія*, ландтаг (парламент) якої 25 листопада 2021 р. відмінив інтеграційний закон, прийнятий 14 лютого 2012 р., та ухвалив новий закон з назвою «Закон щодо сприяння суспільній участі та інтеграції в Північному Рейні-Вестфалії» (Gesetz zur Förderung der gesellschaftlichen Teilhabe und Integration in Nordrhein-Westfalen) [3].

Якщо говорити про цілі та принципи цього документу, то він, як і Берлінський закон, наголошує на необхідності посилення міжкультурної відкритості земельного управління (параграф 1 пункт 7), але одночасно передбачає й сприяння формуванню свідомості людей з та без міграційного минулого з орієнтацією на взаємну відкритість, толерантність, повагу та готовність до змін (параграф 2 пункт 1), а також надання допомоги особам з міграційним минулим при вивченні німецької мови, оскільки німецька мова, як підкреслюють автори закону, є головною передумовою успішної інтеграції (параграф 2 пункт 3).

Зазначений закон містить і визначення поняття «міжкультурна компетенція», яка охоплює:

- здатність – і особливо у професійних ситуаціях – успішно і з досягненням обопільного задоволення працювати з людьми з та без міграційного минулого;
- здатність при реалізації намірів, заходів і програм оцінювати їхні різні впливи на людей з та без міграційного минулого і здійснювати відповідні дії;
- здатність розпізнавати та долати наслідки, які виникають в результаті дискримінації та відмежування і стримують процес інтеграції (параграф 4 пункт 2).

Коротко підсумовуючи, можна констатувати, що інтеграційний закон землі Північний Рейн-Вестфалія – у порівнянні з аналогічним законом Берліна – зорієнтований і на осіб міграційного походження та передбачає сприяння розвитку їхньої міжкультурної чутливості.

На принципі «*вимагати та сприяти*» побудований і «Закон про участь та інтеграцію», який з 5 грудня 2015 р. діє на території *федеральної землі Баден-Вюртемберг* (Partizipations- und Integrationsgesetz für Baden-Württemberg) [4]. У тексті закону зазначається, що інтеграція є загальносуспільним процесом, успіх якого залежить від участі усіх людей, а чинниками, які сприяють інтеграції, є взаємна повага між людьми різного походження та відкритість до інших культур (параграф 3 пункт 1.1). Як логічне продовження цього контексту слідує положення про «центральне значення» німецької мови для успішної інтеграції та підкреслюється необхідність *власних* активних зусиль при вивченні німецької мови (параграф 3 пункт 1.6).

Шостий параграф наголошує на необхідності «міжкультурної відкритості» структур земельного управління та зазначає, що федеральна земля визнає, оцінює та сприяє оволодінню міжкультурною компетенцією – в рамках отримання освіти та підвищення кваліфікації – як важливою додатковою

кваліфікацією своїх працюючих. *Міжкультурну ж компетенцію* автори закону коротко тлумачать як здатність враховувати прохання людей, які прибули до Німеччини з інших країн, в управлінських діях та відповідно комунікувати в ситуаціях міжкультурних контактів (параграф 6 пункт 2.2), тобто, як і у попередніх законах, міжкультурна компетенція розглядається тут як важлива професійна якість людей, які працюють в адміністративних структурах.

Роком пізніше, а саме 13 грудня 2016 р., інтеграційний закон [5] було ухвалено і у *Вільній державі Баварія*, як офіційно називається федеральна земля Баварія. В цьому законі, на відміну від аналогічних документів інших земель, вживається вислів «мігрантки та мігранти», а його мета вбачається у тому, щоб забезпечити суспільну єдність та спонукати мігранток та мігрантів до життя в баварському суспільстві (преамбула, речення 14).

Закон містить твердження про те, що успішність інтеграції забезпечують взаємна увага та толерантність, а також повага до неповторності, життєвої історії та характеру інших людей. У зв'язку з цим держава бере на себе виконання двоєдиного завдання: з одного боку, вона підтримує усі пропозиції щодо політичної і правової освіти мігранток та мігрантів, а також ознайомлення їх з місцевою культурою, економічним та суспільним устроєм, а з іншого боку, вона сприяє формуванню *міжкультурної чутливості* населення та управлінських структур і підтримує проєкти з інтегративною спрямованістю (стаття 3 пункт 4).

Певною новелою цього закону є те, що він містить *окрему* статтю, присвячену *німецькій мові*. Тут, як і в розглянутому вище законі федеральної землі Баден-Вюртемберг, йдеться про те, що лише той, хто розмовляє німецькою мовою, може повністю включитися в суспільне життя та сферу праці, а тому особиста активність при вивченні німецької мови відповідає власним інтересам мігранток і мігрантів (стаття 4 пункт 1), до яких у другому пункті ставиться вимога щодо термінів оволодіння німецькою мовою: той, хто є повнолітнім і постійно прожив у Німеччині щонайменше *три роки*, повинен належним чином спілкуватися німецькою мовою.

Таким чином, інтеграційний закон Баварії більшою мірою, ніж аналогічні закони інших федеральних земель, зорієнтований на міжкультурний розвиток осіб з міграційним минулим.

З 23 червня 2021 р. і федеральна земля Шлезвіг-Гольштейн має «Закон про інтеграцію та участь» (Integrations- und Teilhabegesetz für Schleswig-Holstein) [6], частина положень якого перекликається із змістом згаданих вище інтеграційних законів інших земель Німеччини.

Закон націлений на створення сприятливих можливостей і підтримку інтеграції людей з міграційним минулим у всі сфери суспільного життя (параграф 3 пункт 1), а шляхи досягнення цієї мети вбачаються, зокрема, в доступі до вивчення німецької мови та міжкультурній відкритості, що має забезпечити ліквідацію механізмів відмежування людей з міграційним минулим від суспільного розвитку (параграф 3 пункт 2).

Далі, як і в аналогічному законі Баварії, окремий параграф підкреслює значущість німецької мови в інтеграційному процесі. Творці закону постулюють, що:

- управлінські структури землі мають надавати необхідне сприяння людям з міграційним минулим при вивченні ними німецької мови,
- неодмінною передумовою успішності вивчення німецької мови є власна активність та наполегливість людей з міграційним минулим,
- достатні знання німецької мови мають «центральне значення» для інтеграції людей з міграційним минулим у всі сфери суспільного життя (параграф 4).

Хоча закон і не містить визначення поняття «*міжкультурна компетенція*», воно декілька разів зустрічається у різних контекстах. Спочатку зазначається, що федеральна земля заохочує формування міжкультурної компетенції як з боку *роботодавців*, так і з боку *найманих робітників* (параграф 6 пункт 4), а потім підкреслюється, що підтримка її управлінськими органами освітніх пропозицій та програм з підвищення професійної кваліфікації може залежати від готовності організаторів цих заходів сприяти розвитку міжкультурної компетенції (параграф 11 пункт 15).

Як одне з завдань земельних адміністративних структур, яке відсутнє у згаданих вище законах, розглядається посилення *міжкультурної відкритості* служб / відомств / організацій, які займаються наданням дорадчих та освітніх послуг *споживачам* (параграф 11 пункт 11).

На федеральному рівні інтегративного закону поки що немає, але з огляду на передвиборчі заяви високих представників соціал-демократичної партії, партії зелених та лівої партії Німеччини, а також рішення низки відповідних конференцій можна очікувати, що новообраний Бундестаг займеться цим питанням вже найближчим часом.

Отже, процес мультикультуралізації обумовив у Німеччині появу нових – інтеграційних – законів, спрямованих на забезпечення рівноправної участі *людей з міграційним минулим* (Menschen mit Migrationshintergrund) у всіх сферах суспільного життя. В термінологічному аспекті у другому берлінському законі міститься вислів «*люди з міграційною історією*» (Menschen mit Migrationsgeschichte), а у баварському законі вживається більш пряме позначення цього прошарку осіб, однак з врахуванням гендерного виміру – *мігрантки та мігранти* (Migrantinnen und Migranten).

Поняття «*міжкультурна компетенція*» (interkulturelle Kompetenz), яка в земельних законах трактується як якість, якою мають володіти і яку повинні поглиблювати насамперед співробітники управлінських структур федеральних земель та місцевого самоврядування, новітній берлінський закон заміняє терміном «*міграційно-суспільна компетенція*» (migrationsgesellschaftliche Kompetenz), доречність якого потребує окремого обговорення.

Термінологічний апарат процесу мультикультуралізації німецькі земельні закони розширюють також поняттями «*міжкультурна відкритість*» (interkulturelle Öffnung) та «*міжкультурна чутливість*» (interkulturelle Sensibilität). Це якості, які мають бути притаманні усім службам / організаціям, які є дотичними до питань, пов'язаних з процесами інтеграції людей з міграційним минулим. Закони не містять конкретних дефініцій цих понять,

однак їх змістове наповнення впливає з тих завдань, які покладаються законами на зазначені вище структури.

Повною єдністю німецьких земельних парламентарів характеризується їхнє ставлення до ролі *німецької мови*: в законах підкреслюється «*центральне значення*» володіння людьми з міграційним минулим німецькою мовою для їхньої успішної інтеграції у німецьке суспільство, а *власна активність та наполегливість* людей з міграційним минулим розглядається як неодмінна умова швидкого й належного вивчення німецької мови.

Культурна множинність притаманна також і українському суспільству, тому німецький законодавчий досвід у цій царині може стати у нагоді українським парламентарям.

### Список літератури:

1. Partizipations- und Integrationsgesetz des Landes Berlin vom 15. Dezember 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/aiz-jlr-PartIntergrGBErahmen%4020111027>.
2. Gesetz zur Förderung der Partizipation in der Migrationsgesellschaft des Landes Berlin. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/verabschiedetes-gesetz-zur-neuregelung-der-partizipation-im-land-berlin-juli-2021%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/verabschiedetes-gesetz-zur-neuregelung-der-partizipation-im-land-berlin-juli-2021%20(2).pdf).
3. Gesetz zur Förderung der gesellschaftlichen Teilhabe und Integration in Nordrhein-Westfalen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – [https://recht.nrw.de/lmi/owa/br\\_text\\_anzeigen?v\\_id=100000000000000000486](https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_text_anzeigen?v_id=100000000000000000486).
4. Partizipations- und Integrationsgesetz für Baden-Württemberg. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://sozialministerium.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-sm/intern/downloads/Downloads\\_PartIntG/PartIntG-BW\\_Gesetzesblatt\\_04-12-2015.pdf](https://sozialministerium.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-sm/intern/downloads/Downloads_PartIntG/PartIntG-BW_Gesetzesblatt_04-12-2015.pdf).
5. Bayerisches Integrationsgesetz. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayIntG>true>.
6. Integrations- und Teilhabegesetz für Schleswig-Holstein. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.schleswig-holstein.de/DE/Landesregierung/IV/Service/GVOBl/GVOBl/2021/gvobl\\_10\\_2021.pdf?\\_\\_blob=publicationFile&v=2](https://www.schleswig-holstein.de/DE/Landesregierung/IV/Service/GVOBl/GVOBl/2021/gvobl_10_2021.pdf?__blob=publicationFile&v=2).